

עומקא דפרשה

- דין נשות שכם
- שער הציון
- שואל בענין
- המו"מ עם שכם

- בס"ד ערש"ק י"ב כסלו תשע"א
- מעשה שכם
- המתנה ליום הג'
- חיונם בגופם ובממונם

פר' וישלח - בענין דין אנשי שכם

בענין מעשה שכם

הרב אברהם גוטל

הר"מ ספ"ט מהל' מלכים כ' ז"ל ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ע"ש. והרבה להקשות עליו הרמב"ן בפרשתו: א' אם זו מצוה מדוע לא הזדרז יעקב בעצמו לקיים המצוה ואם היתה ממנע מחמת היראה מדוע ארר אפס וכו'. ב' ביסוד הדבר תמה וכי כל ב"נ מצווה להיות שר ושופט על חברו. ג' וכי זו הייתה העבירה החמורה ביותר שעשו הרי כתוב כי את כל התועבות האלה עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ע"ז וג"ע. ולכן חולק הרמב"ן על עיקר החיוב במצות דינים לב"נ ואכמ"ל, ובענין שכם פירש דבאמת הותר דמם בגלל העברות החמורות שעשו רק שלא מוטל על בני יעקב להרוג את כל העבריינים מבני נח, אלא בגלל שרצו לנקום בהם מצאו סיבה להרגם. והיא גופא הסיבה שאררם יעקב.

והנראה בס"ד לישב דעת הר"מ. הנה בהקדם יש להתפלל לשי' הר"מ הלא תשובת שמעון ולוי [הכזונה יעשה וכו'] על טענת אביהם [עכרתם אותי] אינה שייכת לענין עונש על מצות דינים, וא"כ מהיכן יצא לר"מ זאת. ובעיקר דטענה זו אין לה מובן, שלדברי הר"מ טענת יעקב היתה אף אם זה מצוה אך הרי זו סכנה וכו' ועל זה לא ענו. ובשלמא לרמב"ן תשובתם היתה דאף אם יש טענה כלפיהם הרי בלא"ה הם נגברא קטילא, אז מ"ש הכזונה הוא סיבה לכך שהרגום אך לר"מ המו"מ צ"ב.

והנה זה ודאי דבת נח הגוזלת אף בפחות מש"פ חייבת מיתה, וכן בשאר מצוות ב"נ א"כ קשה מדוע השאירו הנשים ולא הרגום וצ"ל דהיא טענת הר"מ כלפי הרמב"ן מדוע השאירו הנשים, והיא גופא ההוכחה לשי' הר"מ דהלא פסק בסוף ההלכה שאשה אינה יכולה לא להעיד ולא לדון, מעתה פשוט שהנשים לא נתחייבו הריגה דאינן בכלל דינים. אך לשי' הרמב"ן קשה.

ולישב קושיות הרמב"ן: לגבי קושיא ג' [עברות חמורות] יתירף הר"מ שהרי גם הרמב"ן צריך להדחק שרק בגלל מעשה שכם נכנסו להרגם אף שהותר דמם קודם, מעתה יאמר הר"מ דלא הי' בסתמא חיוב להרוג ב"נ שעובר על א' מחיוביו, רק כאן שאילו היו אנשי המקום מקיימים חיובם היו מוציאים את דינה ומשיבים אותה ורק כיון שלא עשו זאת עדיין נשארה בבית שכם וכיוון שהיתה נ"מ גדולה בכך שלא דנוהו לשכם הרגום השבטים בכדי להצילה. ומה שהיו צריכים לעשות זאת במהירות כדי שלא יוסיף לענותה. ועפ"ז מבואר ביותר תשובתם דלא דברו ממה שכבר נעשה אלא דברו על העתיד שאם לא היו מוציאים את דינה מבית שכם הלא ימשיך לענותה כזונה המופקרת לכל, ולכך הרגום והחזיריהו וא"כ תשובתם ממש מעין הטענה.

ולגבי קושיא ב' [שר ושופט] צ"ל דאה"כ, דכשם שמצות ע"ז היא על כאו"א, כך דינים. [רק דיש לדון מאיזה גיל יכול להחשב כדיין שמסתבר שזו הסיבה שלא הרגו הטף דאינם יכולים לדון, דהמנ"ח נקט בכמה מצוות שהמחייב בבני נח הוא מאז שהגיעו להיות ברי דעת אך מסתבר שלדון צריך גם קצת ישוב הדעת וצ"ע].

ובקו' א' במו"מ שבין יעקב לבניו, יש להביא הערה נכבדה ששמעתי ממורי רה"י הגרה"ז שליט"א [בהספדו על מורנו המשגיח הגה"צ רבי הירש פאלי זצ"ל] דמסתמא יעקב אבינו ענה להם על טענתם הכזונה וכו', והראיה מכך שלא הסכים עמם וארר אפס, וא"כ מדוע אין זכר בפרשתנו מתשובתו לטענתם? ואמר רה"י שאף שיעקב לא הסכים עמם, התורה הקד' הסכימה עמם ולכן השאירה את טענתם כ"שורה אחרונה!"

ומ"מ בפר' ויחי התורה מביאה את טענת יעקב אבינו, וי"ל ע"פ דברי המגיד מדובנא בפס' בסודם אל תבוא נפשי, שפי' חז"ל מעשה זמרי, ולכאוי איזה סוד הוא הרי הי' לעיני כל העדה? וביאר המגיד, דבכל מעשה יש את עצם המעשה שהוא החיצוני ויש את החלק הנסתר שהוא המניע למעשה והכוונה בו. והרי יש כלל שדבר שמסר נפשו עליו לא יכשל בו זרעו. ואם המעשה של שמעון ולוי הי' טהור לגמרי ללא שום פניות לפי דרגתם [כחוט השערה], לא הי' שייך שזרעו יכשל בעבירה מעין זו, ובאותו מעשה נתגלה סודם ואמר יעקב אל תבוא נפשי, [ולגבי לוי צ"ל שהטענה בדקות היתה בענין מחלוקת].

מדוע המתינו עד יום השלישי

הרב יהואל סנדוויסקי

א. במתני' שבת קל"ד: ר"א בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת שנאמר "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים". ואי' בגמ' דהפס' רק זכר לדבר, דיש לדחות דשאני התם באנשי שכם שהיו גדולים ומפני כך נמשך הכאב ג' ימים, משא"כ בקטן דמתרפא מהר עיי"ש.

והנה בדעת ראב"ע שאמר שמרחיצין ביום השלישי יש לדון אם כוונתו עד יום השלישי וכ"ש ביום השני, או יום השלישי דוקא וכן ראשון אבל שני לא. וכתב הר"ן שם (נג.) דיש בכך ב' שיטות בראשונים. י"א דלאו דוקא יום השלישי אלא עד יום שלישי קאמר וכ"ש שני. ומה שכתוב בפסוק "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים" דמשמע שיש סכנה ביום הג' יותר מבשני פירש הר"ן דאע"פ שסכנת יום שני גדולה דהיא יותר קרובה למילה, מ"מ ביום ג' היו חלושים ביותר ולא היו יכולים אנשי שכם לברוח ולהלחם ומפני כך המתינו שמעון ולוי עד יום זה שאז הם חלושים ותשושים, משא"כ ביום שני עדיין לא תשש כוחם. וראיה מהא דלא הרגום ביום א' אע"פ שהוא יותר מסוכן, וע"כ מפני שעדיין כוחם עליהם והם יכולים להתגבר ולהלחם. והשיטה ה' היא שי' הרמב"ם והר"ף דיום שלישי דוקא קאמר וכן ראשון אבל שני לא, והיינו דכתבי ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. ובני' יעקב המתינו עד יום השלישי משום דאז החולי מתחזק ומתגבר והוו יותר מסוכנים אבל ביום ב' אין סכנה. ונמצא דביום א' יש סכנה, וביום ב' אין, וביום ג' יש סכנה עוד יותר מהיום הראשון דאז החולי מתחזק, עכת"ד.

והשיטה הא' שהכאב נמשך ג' ימים ויום ב' בכלל, היא שיטת הריטב"א הרשב"א הרמב"ן התור"ד ועוד, והביאו ראייה מהירושלמי שם ה"ג ז"ל: "בהיותו כואב לא נאמר אלא בהיותם כואבים - בלשון רבים, מלמד שכל אבריהם היו כואבים עליהם". והיינו, דכל גופם היה תשוש וחלוש. ובפשטות כוונת הפסוק היא שכל אנשי שכם היו כואבים מחמת המילה, אבל הירושלמי דייק מהא דלא כתיב בהיותו כואב - דמשמע שרק המילה כואבת אלא "בהיותם כואבים" מוכח שכל אבריהם היו כואבים והיו ביום ג' תשושים וחלושים.

ב. נתבאר לעיל בדברי הר"ן דהמתינו להורגם עד יום הג' מפני שאז מתחזק החולי או מפני שהיו תשושים וחלושי כח. ובמאירי (שבת פו.) פירש באופ"א דאיה"נ שיכלו להורגם ביום א' או ב' אלא דביום א' וב' התחבטו בדעתם אם להורגם או לא, וביום השלישי גמרו בדעתם להורגם דאם לא עכשו אימתי דהם יתרפאו. וזוהי כוונת הפסוק "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים" - דעדיין היו כואבים ולא תתרפאו. ובדעת זקנים מבעלי התוס' פירשו דעיר שכם היתה עיר גדולה והיו צריכים לפחות ב' ימים עד שכולם נימולו וביום השלישי הרגום.

ונראה לבאר באופ"א מדוע המתינו עד יום הג' דהנה בפס' "ויבואו על העיר בטח" פי' הכלי יקר שבאו על העיר בבטחון ולא פחדו מהאומות שינקמו בהם על הריגת העיר, משום שבני שכם נימולו ונחשבים כיהודים אצל האומות, ולכן לא יבואו לריב ריבם ולהלחם בשבילם, עיי"ש. ולפ"ז יל"פ בפשיטות דאה"נ שיכלו להורגם ביום א' וב' אלא דהעדיפו להמתין עד יום השלישי כדי שיתפרסם הדבר לאומות שעיר שכם נימולו ולא יבואו להלחם כנגדם. ועיי' ברא"ש עה"ת שפי' דהיו כואבים - הכונה שהתחרטו על המילה שעשו.

ג. בתענית כ"ז: מבואר דאנשי מעמד היו מתענין כל ימות השבוע חוץ מפני ראשון שישו ושבת. ואחד מהטעמים בגמ' שלא התענו ביום ראשון מפני שהוא "שלישי ליצירה" ופרש"י דאדם (הראשון) נברא ביום שישו ובכל יום שלישי הוי חלוש דכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים, עכ"ל. ולכאורה צ"ב מה הראיה מהפסוק שבשלישי ליצירה יש חולשה, הלא אצל אנשי שכם היה כאב ביום ג' מחמת סיבה שנימולו ומאי ראייה איכא לשלישי ליצירה. והיה מקום לפרש דכוונת רש"י היא דגם אדה"ר ביום שנברא היתה סיבה לחלישות גופו כעין מילה, כמ"ש "ויקח אחת מצלעותיו ויסגור בשר תחתנה", ומפני כך ביום השלישי ליצירתו היה חלוש וא"ש הדמיון לאנשי שכם. אך אין זה משתמע מלשון רש"י שכתב דביום ו' נברא וכו' ולא הזכיר כלל מה"ל, ואכתי צ"ב.

חיוב שכם בגופם ובממונם

הרב משה וינר

א. במהרי"ל דיסקין עמד על הדיוק שעל כל בני העיר כתוב ויבאו על העיר ויהרגו כל זכר ואח"כ ואת חמור ושכם הרגו לפי חרב.

ונראה לפי הרמב"ן שחולק על הרמב"ם שחיבו מיתה על זה שלא העמידו דינים, וכן גם חייב על הדינים הפירוש קיום עצם הדינים ולכן שכם וחמור שהם גזלו נהגו מדין גזל אבל שאר בני העיר לא נתחיבו מדין גזל אלא כתב שרצו להנקם מהם חרב נוקמת ועוד יש באור החיים שהרגו מדין רודף שהרי רצו למנוע מהם להרוג את שכם וחמור ולפי דבריו מדייק הלשון שהרגו כל זכר כיון שהרי זכר נחשב רודף שהרי לא פחדו מהנשים (ועי' משך חכמה שביאר בדרך אחר).

ב. בחת"ס עמד שמשמע ששמעון ולוי רק הרגו אבל לא לקחו את ממונם, ואח"כ באו שאר בני יעקב ויבזו העיר ותירץ שלהרמב"ן לדעת יעקב המילה שלהם חשיב גירות טובה ממילא הו' ליה דין ישראל וגר שמת ואין לו יורשים כל הקודם זוהי אבל לשמעון ולוי שלא נחשב גירות ממילא יש לאי דין יורש. אמנם צ"ע על זה שהרי הנשים לא הרגו כמו שכתוב ואת נשיהם בזו וא"כ לכאורה איכא לאשה דין יורש בנכסי בעלה.

ג. ברמב"ן כתב שאין לומר כהרמב"ם שבני העיר נתחיבו מיתה מצד ב"נ שנצטוו על הדינים שאז היה יעקב קודם להרגם ואם פחד למה כעס על בניו וקלל וענשם, ואח"כ כתב ששמעון ולוי אחזו שהמילה אינה כלום שלא נתכנון לשם גירות. כמו שאמר לאנשי שכם מקניהם מקננו שנמולו בשביל הסחורה והרוח שבזה (עי' ספורנו). אבל יעקב כעס כיון שאולי ישבו אל ה' והרגו אותם בחינם. וצ"ב שמחמת שאולי ישבו אל ה' הו' רק ספר ובפשטות לא נתכנון לגירות וא"כ צדקו שמעון ולוי וכן צ"ב בסוף הפרשה שאמר יעקב עכרתם אותי להבאשני ביושב ארץ וענו לו הכזונה יעשה את אחותנו וצ"ב מה ענו לו בזה ועי' באור החיים שעמד בזה.

ד. ונראה שלשכם היה דין אונס ואונס הדין שלא לוקה כיון שהו' לא הניקף לעשה (עי' ברמב"ם פא ה"ז מהלכות נערה) שלא יוכל לשלחה כל ימיו תהיה לו לאשה. אמנם אם הו' באיסור חתנות משלם ואינו לוקה כמש"כ הרמב"ם בהלכה י"א היתה הבתולה אסורה לו הרי זה אינו לוקה ומשלם הקנס ונמצא ששכם לא היה דינו להענש ורק לשלם ממון כיון שדינה אסורה לו בחתנות אמנם עי' בחי' הגרי"ז עה"ת שהכונה של בני יעקב שע"י שהם ימלו כדין לשם גירות ממילא לא היה איסור חתנות ואז ונתנו את בנותינו להם ועי"ש, ונמצא לפי"ז שאז לא היה איסור חתנות ואז יכול לישא אותה מדין אונס שבזה מתקן הלאו אבל ממון היה חייב אבל כיון שלא נתגירו באמת כמו שכתב הרמב"ן וממילא יש איסור חתנות וכיון שזה עצמו שלא מתגירים נחשב שמשלחה כל יומיו כמו כהן שגורש שכיון שאסורה לו לוקה מיד כי לא יכול לתקן הלאו ולכן הענישו אותם שמעון ולוי אבל יעקב כיון שנסתפק אולי נתגירו באמת ואז הם מותרים בה. ומה שדינה לא רוצה בו אינו מחיב מלקות רק קנס. וזה שענו שמעון ולוי הכזונה יעשה אחותינו וכתב רש"י כהפקר שאינם של שאח"כ היא לו לאשה זה מתקן הזנות שאי"ז סתם ביאה של זנות אלא בזה היא לו לאשה. אבל כאן שלא נתגירו וממילא לא לקחה לאשה ממילא חשוב מעשה זנות.

ה. ולפי"ז לדעת שמעון ולוי שנענשו על האונס הו' קי"ל בדרבה מינה ופטורים מדין בושת וקנס לכן לא השתתפו בביזה אבל לדעת יעקב ושאר בני גירות חלה וממילא לא חייב על האונס שהרי רוצה לישא אותה א"כ לא חייבים מיתה וסתם נהרגו שלא כדין לכן נשאר עדין חיוב ממון ולכן בזזו ולכן לא כעס יעקב על שאר בניו במה שבזזו העיר כיון שזה הו' כדין. (ועי' באור החיים שדין בושת שלה הו' כממון כל העיר).

ו. אמנם לפי מה שכתבנו דלדין מיתה של בני העיר הו' דין אחר משכם או לפי הרמב"ם מדין שנצטו על הדינים או כמו שכתב האור החיים שהו' ליה דין רודף צ"ב למה בזזו העיר. ונראה שהרי בברית שכרתו איתם אמרו להם והינו לעם אחד ונתנו את ביתנו לכם ואת בנינו נקח לנו וכן במה ששכם אמר לבני עירו השכיר מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם. ונמצא שהתנאי שע"י מה שנהיה לעם אחד כל אחד ייזכה בשל השני בבנות במקנה ובממון וממילא לדעת יעקב שקימו התנאי ונתגירו באמת ממילא זכו בני יעקב בבנותם ובממון ולכן כתוב שבזזו את הצאן והבקר וכן את נשיהם שהרי וינקיחם הברית. אבל לדעת שמעון ולוי שלא קימו הברית ממילא בטלה השותפות ואין להם זכות בממונם. (ועדין צ"ב שלכאורה בממון שכם היה להם זכות מדין הקנס וזה יש לומר כנ"ל שכיון שנענשו העונש החמור על האונס נפטרו מדין קלב"מ).

מדוע לא הרגו את נשות שכם

הרב מאיר רותן

הנה שיי' הרמב"ם פ"ט ממלכים הי"ד דהטעם דהרגו את בני שכם מפני שבני נוח מצווין על הדינין להושיב דינים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהם וכן נוח שראה א' שעבר על אחת מהן ולא דנהו להורגו הרי"ז הו' אהר' הרג בסוף ומפני זה נתחיבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנהו ע"כ.

והנה יש לעיין טובא דלפי"ד אמאי לא הרגו את הנשים והרי גם הם מצוות למנות דינים ויש להם כוח למנות דינים ואע"פ דאשה לא דנה כמש"כ הרמב"ם שם מ"מ הרי למנות דינים הם גם יכולים.

וברמב"ן עה"ת ל"ד י"ג הק' דהך דין למנות דינים זו מצות עשה שלהם ואין בזה אזהרה ולא אמרו אלא אזהרתן זו היא מיתתן ולא תיקרא אזהרה אלא בלאו. ועוד הק' דדוקא בישראל איכא דין לא תגורו מפני איש אך בכן נוח ודאי שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין ושוטר לשפוט את אדונו. ובאחרונים הק' עוד דבסנהדרין י"ז ע"א איתא דמלך לא דן ולא דנים אותו ולא מעידים אותו וא"כ ודאי דבן נוח פטור אם לא דן את המלך וכיון שהיה שכם מלך עליהם לא יכלו לשפוט.

והנראה מתבאר בזה יסוד חדש בעזשה"ת והוא דמה שב"נ נהרג כשראה א' ולא דן אי"ז משום שעבר על העשה של מינוי דינים אלא מדין גזל הוא נהרג דהרי הוא גוזל את הדין והרי הוא עובר בלאו דגזילה דגם לגזול דין נקרא גזל, דיש זכות לכל אדם לתבוע דין צדק והרי הוא חלק מקיום העולם וכשלא מעמידים דין הרי"ז גזילת דין, והדין להושיב דינים הרי"ז מהלכות גזל

ובאמת כ"ה מוכרח דגם בישראל יסוד דין המינוי שופטים ושוטרים אי"ז רק לבירור הדין אלא עיקר המצוה הוא העמדת דין ומשפט וכדתנן באבות סופ"א על ג' דברים העולם עומד על הדין וכו', וכן תנן שבת י' ע"א דהו' שותף לקב"ה במעשה בראשית, וכן איתא בבב"ח סי' ח' ס"ק ז' דע"י דהו' שמוציא טרף מבן שיני הרשעים מתקיים ישוב העולם, וכ"ה בטור סי' א' בארוכה דיש מושג של העמדת משפט כי המשפט הוא יסוד ועיקר גדול בעולם ע"ש באורך עונש ביטול המשפט. ומתבאר מכ"ז דעיקר המצוה היא לקיים דין ומשפט בעולם. וכ"ה מוכח מעיקר דין פשרה וכלשון הרא"ש בשו"ת כלל ק"ז תשובה ו' אין כוח ורשות להוציא את הדין חלוק מתחת ידו שצריך לגמור ולהשלים הדין כדי להטיל שלום בעולם עכ"ל. ויעיין ברמב"ן עה"ת שם דכ' בשם הירושלמי דדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו וכו' עי"ש. והינו דהו' גזילת דין

ויסוד הדברים הוא מבואר נמי באוה"ח כאן פסוק כ"ה דכ' הטעם דהרגו בני שכם משום דהם סייעו לשכם וחמור ולכן הרגו לכל בני העיר לצד שהם היו בעזר לשכם לגזול דינה ובני נוח מחוייבים מיתה על הגזל עי"ש. ולכאורה צ"ב למה הנשים לא הרגו הרי הם גם סיעו, וע"כ דהסיעו הוא מה שלא דנו אותו וזהו גופא הגזילה, גזילת דין

והנה לשון הרמב"ם פ"כ מסנהדרין ה"ו לא תעשו עול במשפט זה המעוות את הדין ומזכה את החייב ומחייב את הזכאי וכו' עכ"ל. והוא מקרא קדושים י"ט ט"ו, ועי' סה"מ ל"ת רע"ג, חינוך רל"ג. ועי' רמב"ם פכ"א כל המטה משפט אחד מישראל עובר בלאו ובהגה"מ שם אות ב' הביא לתור"כ נקרא ה' שמות עול משוקף שנאו חרם תועבה, והנה צ"ב למאי צריך לאו מיוחד לא תעשו עול במשפט ת"ל דהו' מחייב את הזכאי והרי הוא מפסידו ומחייבו שלא כדון.

וע"כ דהתחדש כאן בקרא הלכה חדשה דמלבד הגזל במה שמחייב הזכאי עוד איכא לאו על גזילת הדין גופא דדנו שלא כהוגן והרי הוא גוזל ומעוות את המשפט ועובר על גזילת המשפט. והיינו דעצם עיוות הדין מלבד הבן אדם לחברו יש כאן תביעה מצד גוף הדין עצמו

ויעי"ש ברמב"ם דהוסיף בהך הלכתא וכן המענה את הדין ומאריך בדברים כדי לצער אחד מבעלי הדינין הרי"ז בכלל מעוול, וצ"ב מאי שייטיה להך הילכתא של מטה משפט, וע"כ כמש"כ דיסוד איסור מעוול הוא גזילת המשפט ולכן באופן שמענה הדין הרי הוא כאילו גוזל את הדין דיש זכות לבעל דין לתבוע שידונו אותו במהרה בלא עינוי הדין.

ולפי"ז א"ש הטעם דלא הרגו נשי שכם כיון דלא שייך בהם גזילה דאינם ברי חיוב לדון וכמש"כ הרמב"ם דאישה לא תדון בן נוח, וכמו"כ א"ש אמאי חייבים מיתה והוא מלך וע"כ צ"ל דסו"ס אין כאן העמדת הדין ואין כאן קיום העולם.

גליון שבת הנוכה (פר' מקץ)

יוקדש כולו בס"ד להערות קצרות (עד 200 מילים)

בעניני הנוכה
בהלכה ובאגדה

ד"ת יתקבלו עד יום שני (כ"ב כסלו) בלילה

ד"ת בכתב יד [קריא ומסודר!] עד יום ראשון אחה"צ.

והמקדים משובח!

טעמי דין המיתה לאנשי שכם

עברו על מצות דינין

שי הרמב"ם (בהל' מלכים פ"ט הי"ד) שאנשי שכם נתחייבו מיתה מכיון שלא דנו את שכם על שגזל, "שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו". וכ"כ המאירי בסנהדרין (נו:). ועי' אבי עזרי דחיוב הדינין הוא על כאו"א מב"נ שאם ראה את חברו עובר על א' משש המצוות, מצוה לדון אותו ולהורגו. [כלומר דכ"א מבני שכם נתחייב על שלא דן בעצמו]. אך דעת החזו"א (חו"מ ליקוטין ב,ב) דגם בב"נ דסגי בדיין אחד, צריך בו מדות הדיינים ושיהיה בקי בדיני ב"נ וכו', עי"ש. ולפי"ז צ"ל דנתחייבו על שלא העמידו דיין לדון את עוברי העבירה.

נקמה בחייבי מיתה

הרמב"ן הק' על הרמב"ם, ושיטתו שלא היתה מצוה בהריגתם, שאע"פ שעברו על מצוות בני נח (ע"ז וג"ע ושאר תועבות), מ"מ אין מיתתם מסורה לבני יעקב, אלא שרצו לנקום בהם, ומאחר והיו רשעים כנ"ל דמם חשוב להם כמים והרגום. [עי"ש ברמב"ן דמשמע שעיקר הנקמה היתה בחמור ובשכם אלא שבכלל זה הרגו גם את עבדיו הסרים למשמעתו].

עובדי ע"ז

הר"ן בסנהדרין (נו: ד"ה ויצו) נקט שבני שכם היו חייבים מיתה לפי שהיו עובדי ע"ז ולכן הרגום, ומה שלא נמסר דינים לבני יעקב, כיון שלא היה כח בידם להורגם מפני יושבי הארץ, וע"ז א"ל יעקב עכרתם אותי וכו'. [ועי' לק' בענין דעת יעקב]. וכע"ז כ' הרוקח (בפס' טו) שגם אחרי שמלו עבדו ע"ז ולכן הרגום, [ע"ע לק']. ובס' תירוש ויצאה על הרמב"ם כ' דא"א לחייבם מצד ע"ז כיון שאף אבותיהם היו שקועים בע"ז והו"ל כתינוק שנשבה.

גוי שציער ישראל חייב מיתה

טעם אחר כ' הרוקח (לדכה), "גוי שציער את ישראל חייב מיתה, לכך הרגום". [וצ"ל דנחשב לכל בני העיר שציערו משום שסיעו או שתקו, או משום שארע ע"י קיבוץ בנות הארץ כמ"ש בהעמ"ד פס' כז]. ונראה דמקורו מסנהדרין נז, ועב"ז עא: דב"נ שגזל מישראל פחות משו"פ נהרג משום דצעריה לישראל, כלומר דאף דליכא חסרון ממון שהרי מוחל, מ"מ חייב מיתה רק משום הצער. [וע"ע סנהדרין נח:]. ועי' בבעה"ת פר' לך לך (יב,טו) דפרעה נתחייב מיתה כשלקח את שרה משום שציער את אברהם.

דין מלחמה

הגור"א הק' על הרמב"ם איך נתחייבו מיתה על שלא דנו את אדונם והלא אנוסים הם, שהיו יראים מהם [וכבר הק' כן הר"ן (שם). וכה"ק האוה"ח עי"ש]. וביאר דהיה מדין מלחמה, דהדין הוא שאסור להלחם באומה אחרת ללא קריאה לשלום וזה דוקא כשלא הרעו לישראל, "אבל היכי דעשו לישראל דבר, כגון זה שפרצו בהם לעשות להם נבלה, אע"ג דלא עשה רק אחד מהם - כיון דמכלל העם הוא, כיון שפרצו להם תחלה - מותרים ליקח נקמתם מהם".

הבא להרגך השכם להרגו

המאירי שפר (לר"י בן מהר"ם חלאוה) כ' בפס' ויבאו על העיר - "כי הבא להרגך השכם להרגו, שהרי הם אמרו מקניהם וקניינם וכל רכושם הלא לנו הוא, חשבו להרגם אחר עשות שלום ביניהם". וכ"כ הפנים יפות (ועי' לק' דמשו"כ גם הממון שלהם), וכע"ז כ' הכוה"ק שרצו להרגם מפני שהצטערו על המילה, והבא להרגך השכם להרגו. ועי' אוה"ח שפי שכשבאו להרוג את שכם וחמור עמדו כנגדם כל בני שכם, ולכן הרגום מדין רודף.

שותפות בגזל דינה

עוד כ' האוה"ח שהתחייבו ג"כ מכיון שעזרו לשכם לגזול את דינה. ועי' בכוה"ק שדקדק בלשון הכתוב לק' "העיר אשר טמאו אחותם" שכל העיר גרמו וסבבו הטומאה, אע"פ שלא עשו הנבלה בעצמם, מ"מ מפני שהיו יודעים בו ושותקים, וגם התרצו להמול והשתדלו לייפות הדבר לכן נתחסה המעשה גם אליהם". [ועי' באלשיך שכ' שאנשי שכם גרועים יותר, "אשמתם רבה משכם שיצרו הלבישו ומאביו הנוגע בדבר"].

ב"נ שחבל בעצמו חייב מיתה

עוד ביאור כ' האדר"ת (בסדר פרשיות) והמשך חכמה, דנתחייבו מיתה כיון שחבלו בעצמם שלא לצורך, שהרי מלו עצמם שלא לש"ש אלא להשיא בניהם זל"ז (עי' ספורנו), ועברו על ל"ת דכתיב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, דמשו"כ ב"נ שחבל בעצמו חייב מיתה. וכ"כ התכלת מרדכי (על הרמב"ן) דמיתתם היתה כחבלה ורציחה. ועי' כלי חמדה פר' תזריע (א) דאיסור זה רק קודם מ"ת, שהרי ב"נ יכול למול עצמו לשם מצוה (רמב"ם מילה פ"ג הי"א) [ועי"ש באדר"ת נסנת: במי שרצה להדבק בבני יעקב קודם מ"ת אם היה מותר למול עצמו]. ועי' פנים יפות לך לך [במקנה סוף קידושין] דמשו"כ לא מל אברהם עצמו עד שנצטוו, דאסור לחבול בעצמו.

חיוב מיתה לחמור ושכם בנו

הרמב"ם (שם) כ' דחיובו של שכם על שגזל. וכ"כ המאירי (סנהדרין נו:). שחיובו של שכם עצמו אינו מטעם עריות שהרי פנויה היתה אלא מטעם גזל. ופירש בזה מ"ש "הכזונה יעשה את אחותנו" ופירש"י הכזונה - הפקר, כלומר שאם היתה הפקר לא היה מתחייב עליה מתורת גזל. וכ"ה במדרש החפץ (תו"ש נט) ואת חמור ואת שכם בנו הרגו - לפי שגזלו את דינה, ובן נח שגזל נהרג בסייף. וכ"כ האוה"ח והמנ"ח (מצוה לה, כב) דחיוב הגזל הוא כיון שלקחה בעל כרחיה. [וכ' דלפי"ז בן נח הבא על הפנויה שפטור הוא רק במפתה, אבל באונס חייב מטעם גזל, עי"ש]. ועי' בבית הלוי דלפי"ז צ"ב מהו דכתיב כי נבלה עשה בישראל, [ופירש"י דהוא מצד הערה], עי"ש.

הריגתם אחרי שנימולו

הריב"א והרא"ש עה"ת הק' איך עשו בני יעקב מרמה גדולה כזו אחרי ששמעו להם להמול והרגום ביום השלישי. וכ' "וי"ל שהיו מתחרטין ממצות מילה, ולשון כואבים משמעו מוכיח עבו"ז שכן מצינו לשון כאב גבי עבו"ז".

וכ"כ החזקוני שהיו כואבים - מצטערין ומתחרטים על שמלו. [ועי' בס' הישר]. וכע"ז כ' הכוה"ק "בהיותם כואבים" שכאבו והצטערו על הסכמתם למול עצמם, ורצו להרוג את בני יעקב, [ולכן השכימו להרגם]. והרמב"ן כתב "ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם". והספורנו (כה) כ' "שלא מלו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינים".

והרוקח פי' דהתנאי שא"ל מתחילה הוא ש"תהיו כמונו" שאין לנו אלא אלוה אחד, ונתרצו, [שאמרו "הרבו עלי מאד מהר" בגי' תרי"ג], ולא עשו כן שלא מלו לש"ש והשאירו את הע"ז בצנעה בחדר משכיתם, ולכן הרגום. [ועי"ש (לג,טו ולה,ד) שפי' דמשו"כ אח"כ (לה,ד) לא שרפו את אלהי הנכר אלא טמנום, שאם ירדפו אחריהם הכנענים יראו להם שבדין הרגום, וכ"כ רבינו אפרים].

ובחמדת ימים (מובא בתו"ש נט) כ' שמלו ולא פרעו, שדינו כאילו לא מל ועדיין ערלתם נמשכת וחוזרין לע"ז.

ביזת שכם

בפס' (כט) ויבזו העיר אשר טמאו אחותם. כ' האוה"ח "אשר טמאו, נתנו טעם זה ללקיחת ממונם, ואמר טעם אשר בזו את העיר ונטלו נכסיהם, אשר טמאו את דינה אחותם, פירוש דמי בושת כי לפי שיעור המבייש והמתבייש, כי הם הדרגות מופלגות ולואי שיספיק כל חילם לדמי בושת בת יעקב המיוחד בעולם ברום המעלות, מחמור הנבזה עד מאד". ועי"ש דאע"פ ששכם הודה במעשה, מהני רק לפטור מהקנס אבל בושת ושאר דברים חייב.

וכ' שם האוה"ח דאע"ג דנתחייבו מיתה, ולכאו' יפטרו משום קים ליה בדברה מיניה, בב"נ לא אמרינן. אכן היא פלוג' ראשונים דלרש"י בעירובין (סב) איכא קלב"מ בב"נ, והתוס' בע"ז (עא: ד"ה ב"נ) כ' דליכא בב"נ דא"כ לעולם לא יתחייב לשלם מה שגזל. וכ"כ הריטב"א בעירובין. ועי' פרד"ס. והפנים יפות ביאר שביזת ממונם היתה מדין כיבוש מלחמה, דאמנם אם היה חיוב מיתה לא היו לוקחים ממונם, אבל כיון שהרגום מצד הבא להרגך השכם להרגו, ה"ז מלחמה והכל שלהם [הממון והנשים]. החת"ס (תו"מ כז:) ביאר דדוקא בני יעקב בזזו ולא שמעון ולוי, דלדידם הרי היו גויים, ועכו"ם יורש את אביו ד"ת. אבל אחיהם סברו כיעקב שמלו לש"ש והם גרי אמת, וגר שמת ממונו הפקר, ולכן זכו ברכושם.

דעת יעקב

יעקב אמר לשמעון ולוי "עכרתם אותי להבאישיני" (לד,ל), ולפני מותו אף אמר ארור אפם כי עז וכו' אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל". ומזה הקשה הרמב"ן על הרמב"ם, שאם נתחייבו בני שכם הריגה מצד דיני ב"נ, הרי היה על יעקב להיות קודם וזוכה במיתתם, ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם וענש אותם, והלא זכו ועשו מצוה. [ולכן ביאר כנ"ל דאף שהיו חייבים מיתה אך אין הדבר מסור לבני יעקב]. ותי' הרדב"ז (ברמב"ם שם) דכיון שקבלו עליהם המילה הרי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ונפטרו מחיובם. אבל שמעון ולוי סברו שלא מלו לשם גירות כמשנ"ל.

והחת"ס (חו"מ ליקוטין שו"ת סי' יד) יישב את שי' הרמב"ם דאמנם נתחייבו בני שכם מיתה כנ"ל אבל אין מצוה על ב"ד להורגם, ומאידיך אין אשם על שמעון ולוי שהרגו מי שנתחייבו מיתה. ומ"מ הואיל ולא נתחייבו ב"ד לטפל בהריגתם, כעס עליהם יעקב על שהכניסו עצמם לסכנה על מצוה שאינה מוטלת עליהם. וע"ע מ"ש ליישב בחי' עה"ת (תו"מ כו: ד"ה רמב"ם).

ועי' באמת ליעקב דמ"ש יעקב אחלקם ואפיצם, כסופרים ומלמדים, מפני שראה את המסי"נ מתוך כאב והשתתפות, לכן הפקידם על החינוך והדאגה לרוחניות, שבכוחם למסור נפשם ומאודם לנדוד מעיר לעיר להפיץ תורה.

מז"מ בני יעקב עם חמור ושכם

הרב יהואל מיכאל רוטשילד

כתיב בפר' ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מנהגיה בשדה והחריש יעקב עד באם ויצא חמור וכו' ובני יעקב באו מן השדה כשמעם וכו' (לד, ה-ז). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם (לד, ג). וצ"ב כמה דברים:

בפר' "ובני יעקב באו מן השדה כשמעם", איך שמעו והרי החריש יעקב עד בואם, ואם היה דבר המפורסם לכל, אי"צ צ"ב כוונת הפסוק ויענו בני יעקב וכו' במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם, ומשמע שרק עכשיו גילו, ועי' באוה"ח הק'. עו"ק איך שכם וחמור העיזו לבקש מיעקב שימסור להם בתו ולא הזכירו שום התנצלות על האירוע הקשה שהוקדם לבקשתם. עו"ק ע"פ ויענו בני יעקב וכו' וידברו הכפילות של ויענו וידברו, וכן צ"ב למי דיברו. עוד צ"ב איך קיבלו התנאי ומלו כל העיר ולא חשדו שבני יעקב יתנקמו על הנבלה שעשו, [נכמו שפרש"י (לד, ז) שאף האומות גדרו עצמן מן העריות ע"י המבול.

ונראה ששכם אנס את דינה בצינעא ואף אחד לא ידע על מעשהו ושכם ידע היטב שאחר שיתגלה קלונו לא יסכימו להשיאה לו לאשה, וע"כ עשו תחבולה זדונית שמיהרו ליעקב לבקש על בתו קודם שתתגלה הנבלה שעשה כי אחר שכבר יקבלו הסכמתו לא יוכל לחזור בו גם כשישמע מה שעשה. ויתכן עוד שאפילו לחמור אביו לא סיפר שכם שאנס אותה שהרי אמר קח לי את הילדה לאשה ומשמע שבה לומר שהיא עדיין בתולה. וכן ראתי בהעמק דבר, [ובמלבי"ם ביאר שקראה ילדה כי היא הטיבה לו שעדיין אינה נערה גדולה שתעמוד ברשות עצמה, אלא ילדה ברשות אביה וצריך את הסכמתו].

ומש"כ "ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו" י"ל דשמע ברוה"ק, ומש"כ ובני יעקב באו מן השדה כשמעם לפי הפשטות כשמעם קאי אדלעיל מיניה בסמוך דכתיב ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו ומיד אח"כ כתיב ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ור"ל ששמעו שחמור בא לדבר עם יעקב, אבל מה שטימא אותה לא שמעו מזה שהרי החריש יעקב עם בואם, ויתכן שיעקב חשש שבניו ידעו מזה כי יביאוהו לידי סכנה כשיתנקמו על שכם. וכשמעו ששכם בא לדבר אתו חזרו מן השדה כי הבינו שמשהו לא כשורה וכפי הנראה על עסקי אישות בא הערל הזה ועשה הנבלה הזאת.

ומעתה אי"ש הכפילות ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם ועו"ק דבתחילה כתיב ויענו ואח"כ וידברו לשון קשה, דהרי חז"ל פירשו מש"כ במרמה לשון חכמה, כי באמת לא הגידו להם שטימאו את דינה אך הם הבינו בחכמתם שלא בחינם בא לבקש את דינה ומסתמא כבר היה לאחר מעשה רח"ל, ולשכם רק ענו מש"כ בהמשך והסיבה לכך כי דיברו בחכמה שכבר טימא אותה. ובילקוט שמעוני ועוד מפרשים כת' שמ"ש "וידברו אחר טמא את דינה אחותם" היה ברוח הקודש, וצ"ל וששמע לכאור כנ"ל שלא אמרו זאת לחמור וע"כ לא היה חושדם.

דבני העיר ידעו מזה וע"כ נתחייבו מיתה, או כמו שפירשו חלק מהראשונים שבני יעקב חשבו שלא יסכימו עם תנאי זה, וכך היה באמת אלא דחמור שיקר ושינה את הדברים שאמר להם מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם וזה חזרה בו מהתנאי שהציגו בני יעקב וכיון ששמעו בזה הרגם.

שואל כענין

הרב מנחם כהן

א. הרמב"ם בפ"ט מלכים כתב לבאר הריגת אנשי שכם מכיון שבני נח מצויים על הדינים. ושכם גדל ולא דנהו. ולכן נתחייבו מיתה. ובח"י הר"ן סנהדרין נז: הק' דכיון שחמור היה הנשיא היו יראים לדון את שכם דהיה בזה סכנת נפשות.

והאחרונים (מחמדת ישראל) ישבו ע"פ המזרחי שמות ד. דבן נח דלא כתיב וחי צריך לקיים מצות גם במקום סכנה. ובעלי התוס' תולדות הביאו מחז"ל שיצחק לא מל עשיו מחמת שגולד אדמוני והוי סכנה. וכפי שיטת המזרחי בבן נח אין פוסט מקיום המצות סכנת נפשות.

ואפשר שהך הלכתא נאמר רק כלפי מצות בן נח. והמצוה למול היתה בתורת זרע אברהם. ועוד יש לדון שרשאי ומחוייב לקיים מצוה שלו גם במקום סכנה. אבל בשביל מצוה שלו לא רשאי להרוג ולסכן אחרים. והלכך לא יכול היה למול את בנו. ועי' חת"ס נדרים ל"א.

ב. כתב הרמב"ן לד יג. שבן נח נהרג על הדנים כגון אנס ופתה בתו של חבירו וצ"ב בשלמא אנס יש כאן לתא דגזל אבל בפתה על מה חייב מיתה. והאחרונים האריכו בזה וצ"ת [ובדוחק אולי מיירי בבת קטנה ומשום הפסד באביה, וראה גמ' סוטה ו. שגם בנכרי יכול לקדש בתו. ויתכן כדברי הרמבם הנודעים שבן נח יש לו בעלות בלידים ומכאן זה יכול לקדש ונמצא במפתה הבת מפסיד לאב].

ג. כתב הרמב"ן כאן דבני נח נצטו על הונאה והוא חידוש אחר שאינו גולד ממון חבירו בהדיא וראה תוס' בב"מ ע: ד"ה תשיך. עוד יש לתמוה בשיטת הרמב"ן וכבר עמדו בזה ע' אבי עזרי מלכים אי נצטוו בכלל הדינים. א"כ למה יש אזהרה מפורשת לגזל ולרציחה הרי זה נכלל בכל דינים.

ד. כתב המשך חכמה שטעם חיוב מיתה באנשי שכם מצד שמלו שלא לשם גרות עברו באיסור חובל בעצמו. וידוע לתמוה דאין זה חבלה כי מביא להם תועלת. ובנוסח נוסף יש לעורר שמעתה אם ירצו להתגייר בלב שלם סגי בקבלת המצות וראה ברמב"ן בפרשתנו שחייש יעקב אולי ישבו אל ה'. וא"כ פשוט שמילתם לא נדבול כתבלה.

לקביעת חברותא 9141217

24 שעות ביממה

דרושים לחברותות

נושא	מקום	שעה	טלפון
נשים	עדיף שד"ח		052-7451481
שו"ע	קמ"ח	סוף שבוע	057-3168570
קידושין, דף לשבוע, מדף י"ד	כולל בית שלום	10:00 - 12:00	9740276
גמרא	חפציבה, בביתי	פעמיים בשבוע 1:00-11:30	054-4737360
גמ' נשים/נזיקין - ללמוד וללמד			9298517
מקוואות עיון	קומפלקס חת"ס		9742510
דף היומי רש"י/נביא/הכנת שיעור			054-8410211
הלכה / מוסר	זכרון משה		054-8407350
חושן משפט	זכרון מאיר		052-7614024
חולין	שאגת אריה		050-4111544
דף היומי	קמ"ח	10:15 - 1:00	054-8424322
	היכל יצחק	4:00 - 5:00	6374394
מס' שלימה (עדיף שבת)/ נדרים בכולל	ביכ"נ ר' עקיבא	3:45 - 7:00	9798053
גמ' ביצה ונידה	קרלין בנתי"ם או באיזור	5:00 - 7:00	052-7684273
גמ' חולין - עמוד ליום	זכרון משה		9340105
דף היומי	בית אבא	חלקי / גמיש	057-3101491
נשים / נזיקין	קמ"ח		9791032
דף היומי	קמ"ח	4:00 - 5:30	054-8424322
גמ' נשים/נזיקין - ללמוד וללמד כתובות	גמיש	11:00-8:30	9298517
	מרכז אוה"ח		8010009
גמ' עיון קל	קומפלקס שדה חמד	10:00 - 11:30 גמיש	054-8447251
הלכה סת"ם/נדה/שבת			050-2553310
הלכה גמיש	3/4 שעה מתוך 8:30 - 10:00		9743576
בבא מציעא	גריין פרק	9:00 - 10:30	054-8462669
דף היומי	זכרון מאיר		052-7614024
מתקיים שיעור דף היומי	אוה"ח 27 - חניכי הישיבות	7:30 - 8:10	
מעוניין למסור שיעור בגמ'			054-8408467
בחור מתחנך מגילי - דברים כלליים			054-8467996
נשים (בדיעבד נזיקין)	גמיש עדיף זכרון דוד		052-7526975

שיעור זבחים בעיון

הננו שמחים לבשר לציבור לומדי דף היומי בעיון כי מיום שלישי הקרוב יחל בס"ד שיעור עיוני במס' זבחים ע"ס דף היומי מפי הגאון רבי יעקב סטפנסקי שליט"א בביהכ"נ משובב נתיבות בין השעות 1:25 עד 2:10 בצהריים.

נושאי הגליונות הבאים

וישב - הלכות פנים

מקין - הערות בעניני חנוכה

ויגש - איסור יציאה מאר"י

ויחי - מלכות בית דוד

ד"ת מתאימים [עד 700 מילים] אפשר להניח בציורף שם מלא וטל', בתיבות "עומקא דפרשה" שבפתח אוצה"ס "בית יוסף" רח"ו שד"ח, ובברכפלד ליד ביהכ"נ "בני הישיבות" שד"י יהואל.

או לשלוח בדוא"ל gal200@neto.bezeqint.net

חומר יתקבל בכל שבוע עד יום שלישי בערב [ד"ת בכת"י עד יום א'].

אין המערכת אחראית להחזיר כתבים או דיסקים.

תגובות יתקבלו בעיון שם מלא בלבד, [בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ת]

גליון עומקא דפרשה י"ל בס"ד מדי שבת בשבתו,

במודיעין עילית וברמת שלמה.

[הנושא אחיד, והכותבים מבני המקום].

ניתן להשיג עלונים קודמים ומקבילים בטל' 054-8447267

אפשרויות ליסוד העלון במקומות נוספים, יתקבלו בשמחה.

למען עתיד ילדיך
תכנית "שמח תשמח"

לפרטים: 050-4150605

לקבלת הגליון בדוא"ל
יש לשלוח בקשה
לכתובת:

gal200@neto.bezeqint.net

עשה תרומתך קבע

תורמים לעניי העיר ורואים ישועות

